

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕАТРУ,
КІНО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ ІМЕНІ І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО**

Факультет театрального мистецтва

Кафедра організації театральної справи імені І. Д. Безгіна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

**«УЧАСТЬ ТВАРИН У ЦИРКОВИХ ПРОГРАМАХ.
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД»**

студентки

4-ОТС курсу

Чубенко Світлани Миколаївни

Освітньої програми

«Організація театральної справи»

Спеціальність 026 "Сценічне мистецтво"

Галузі знань Мистецтво

Ступеня вищої освіти "Бакалавр"

Науковий керівник

старший викладач

Поляновська Людмила Олександрівна

Київ 2026

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Історико-культурні аспекти використання тварин у цирку	7
1.1. Ретроспектива появи тварин на арені: від античних видовищ до класичного цирку	7
1.2. Еволюція ставлення суспільства до циркової дресури	14
Розділ 2. Європейський досвід регулювання та функціонування цирків із тваринами	18
2.1. Правова база Європейського Союзу щодо захисту добробуту тварин	18
2.2. Досвід країн із забороною використання диких тварин у циркух	21
2.3. Досвід цирків «нового покоління»	26
Розділ 3. Стан та перспективи участі тварин у циркових програмах України	32
3.1. Нормативно-правове регулювання використання тварин в циркових номерах в Україні.....	32
3.2. Проблеми реабілітації тварин після циркової діяльності	36
Розділ 4. Порівняльний аналіз української та європейської практик використання тварин в цирку	42
4.1. Спільне та відмінне в українській та європейській практиках	42
4.2. Пропозиції щодо вдосконалення системи нагляду за тваринами у цирку	45
4.3. Перспективи розвитку цирку без тварин	47
Висновок	51
Список використаних джерел	55

Вступ

Актуальність теми дослідження: у сучасному світі питання етичного ставлення до тварин набуває дедалі більшого суспільного значення. Особливої уваги воно набуло у сфері індустрії розваг, зокрема циркового мистецтва, де протягом тривалого часу тварини були невід'ємною частиною вистав. У ХХІ столітті використання тварин у циркових програмах стало предметом активних дискусій серед науковців, громадських організацій, законодавців і широкої громадськості. Це пов'язано зі зростанням усвідомлення необхідності дотримання принципів гуманного ставлення до тварин та підвищенням стандартів їхнього добробуту.

У міжнародному правовому та етичному дискурсі все більшого значення набуває концепція **Animal Welfare**, яка передбачає забезпечення належних умов утримання тварин, запобігання їхнім стражданням та повагу до їхніх природних потреб. У багатьох країнах Європи це призвело до поступового перегляду традиційних форм використання тварин у цирковому мистецтві та до запровадження законодавчих обмежень або повної заборони участі диких тварин у циркових виставах. Зокрема, такі рішення були прийняті у Велика Британія, Австрія, Бельгія та ряді інших європейських держав.

Актуальність дослідження також зумовлена змінами у законодавстві України. Поступове наближення українських правових норм до європейських стандартів передбачає посилення контролю за умовами утримання тварин та обмеження використання диких тварин у цирковій діяльності. Важливим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а також подальші законодавчі ініціативи, спрямовані на заборону використання диких тварин у пересувних цирках.

Окрім правових змін, важливу роль відіграє трансформація самого циркового мистецтва. Багато сучасних циркових компаній відмовляються від

використання тварин, надаючи перевагу новим формам сценічного вираження, акробатиці, театральним елементам та сучасним технологіям. Яскравим прикладом такого підходу є діяльність канадської циркової компанії Cirque du Soleil, яка демонструє можливість створення високохудожніх вистав без залучення тварин.

Таким чином, дослідження участі тварин у циркових програмах у контексті українського та європейського досвіду є актуальним, оскільки дозволяє проаналізувати історичні традиції циркового мистецтва, сучасні етичні та правові підходи до захисту тварин, а також визначити перспективи розвитку циркової галузі в умовах нових гуманістичних цінностей суспільства.

Об'єкт дослідження – циркове мистецтво як форма культурно-видовищної діяльності, що поєднує елементи театру, акробатики, хореографії та інших сценічних жанрів і має значний вплив на розвиток масової культури та індустрії розваг. Цирк традиційно виступає особливим видом сценічного мистецтва, в якому поєднуються видовищність, майстерність артистів та різноманітні художні засоби, серед яких історично важливу роль відіграла участь тварин у виставах. Дослідження циркового мистецтва як культурного явища дає можливість розглянути його еволюцію, зміну суспільних цінностей та трансформацію форм циркових програм у сучасних умовах.

Предмет дослідження – участь тварин у циркових програмах, а також особливості її правового, етичного та культурного регулювання в Україні та європейських країнах. У межах дослідження розглядаються форми використання тварин у цирковому мистецтві, суспільне ставлення до циркової дресури, а також законодавчі та етичні норми, що визначають допустимість і умови залучення тварин до циркових вистав. Особлива увага приділяється сучасним тенденціям обмеження або відмови від використання диких тварин у цирках, що закріплюється у законодавстві різних держав, зокрема в Україні та

країнах Європейського Союзу, а також впливає на трансформацію сучасного циркового мистецтва.

Мета дослідження – проаналізувати історичний розвиток використання тварин у циркових виставах, дослідити досвід європейських країн щодо правового та етичного регулювання цієї практики, а також визначити сучасний стан і перспективи розвитку циркового мистецтва без або з обмеженим використанням тварин в Україні з урахуванням тенденцій, що сформувалися в країнах Європейського Союзу. У межах дослідження передбачається оцінити вплив суспільних змін, гуманістичних цінностей і законодавчих реформ на трансформацію циркових програм та формування нових моделей циркового мистецтва.

Розглянути історію використання тварин у цирковому мистецтві, простежити етапи формування цієї практики від античних видовищ до становлення класичного цирку XVIII–XIX століть, а також визначити роль і значення тварин у розвитку циркових програм у різні історичні періоди.

Проаналізувати еволюцію суспільного ставлення до циркової дресури, зокрема простежити зміну поглядів від традиційного сприйняття дресированих тварин як невід’ємної частини циркового видовища до сучасних етичних підходів, що ґрунтуються на принципах гуманного ставлення до тварин і концепції їхнього добробуту (Animal Welfare).

Дослідити європейську практику законодавчого регулювання використання тварин у цирках, зокрема проаналізувати нормативно-правові підходи та обмеження, що діють у країнах Європейського Союзу, а також досвід держав, які запровадили повну або часткову заборону використання диких тварин у циркових виставах.

Проаналізувати сучасний стан правового регулювання використання тварин у цирковій діяльності в Україні, зокрема розглянути чинне законодавство у сфері захисту тварин, механізми контролю за його виконанням

та практичні результати впровадження обмежень щодо використання диких тварин у циркових програмах.

Визначити проблеми реабілітації тварин після їх вилучення з циркових програм, зокрема проаналізувати питання їх подальшого утримання, адаптації до нових умов життя та роль спеціалізованих реабілітаційних центрів, таких як Ведмежий притулок Домажир, у процесі відновлення тварин, які раніше використовувалися у цирковій діяльності.

Розробити рекомендації щодо розвитку циркового мистецтва без використання тварин, зокрема визначити можливості впровадження альтернативних форм видовищної діяльності, використання сучасних технологій, мультимедійних ефектів і нових художніх підходів, що відповідають сучасним вимогам.

Розділ 1. Історико-культурні аспекти використання тварин у цирку

1.1. Ретроспектива появи тварин на арені: від античних видовищ до класичного цирку

Одним із найдавніших прикладів використання тварин у масових видовищах є розважальні заходи, що проводилися у період існування Стародавній Рим. У римській культурі великою популярністю користувалися публічні видовища, які організовувалися у великих амфітеатрах і мали на меті розвагу населення та демонстрацію могутності держави.

Особливо відомими були так звані **venationes** – видовища за участю диких тварин, під час яких відбувалися полювання або бої між людьми та тваринами. Такі вистави проходили, зокрема, в одному з найбільших амфітеатрів Римської імперії – Колізей. Для проведення цих видовищ до Риму звозили велику кількість екзотичних тварин із різних частин імперії та сусідніх територій: левів, тигрів, ведмедів, слонів, леопардів, а також інших диких тварин.

Рисунок 1. Картина польського художника Ян Стика «Християни перед левами» (Les chrétiens aux lions), (1902 р.).

Участь тварин у таких виставах мала насамперед демонстраційний і символічний характер. Вона підкреслювала владу імперії над природою та підкореними територіями. Однак ці видовища супроводжувалися жорстоким поводженням із тваринами, які часто гинули під час боїв або внаслідок утримання у неприродних умовах.

Хоча античні римські видовища суттєво відрізнялися від сучасного циркового мистецтва, саме вони заклали певні традиції використання тварин у публічних розважальних заходах. У подальші історичні періоди ці практики трансформувалися та поступово набули більш організованої форми, що згодом стало однією з передумов формування циркового мистецтва у Європі.

Після занепаду Стародавнього Риму традиція масових видовищ із тваринами не зникла повністю, але зазнала суттєвих змін. До XVIII століття відбулося кілька важливих етапів розвитку, які підготували появу класичного цирку.

1. Середньовічні звіринці та королівські менажерії. У добу Середньовіччя утримання екзотичних тварин стало ознакою престижу монархів і знаті. При дворах створювалися менажерії – приватні колекції тварин. Зокрема, відома королівська менажерія при Тауері у Лондоні. Як зазначає Keith Thomas, «утримання диких тварин при королівських дворах було символом влади людини над природою та демонстрацією політичного статусу» [24].

2. Мандрівні артисти та ярмаркові вистави. У XI–XVI століттях поширюються виступи мандрівних артистів, які демонстрували дресированих тварин на ярмарках. Це були ведмеді, мавпи, собаки, що виконували прості трюки. За словами Paul Bouissac, «ранні форми циркового мистецтва формувалися саме в народних ярмаркових традиціях, де тварини виступали як елемент видовища та символ екзотики» [2]

3. Традиція «ведмежих боїв» і її трансформація. У Європі, особливо в Англії, популярними були жорстокі розваги, такі як цькування ведмедів. Проте з часом вони почали занепадати. Як зазначає Harriet Ritvo, «зміна ставлення до тварин у ранньомодерний період поступово призвела до критики кривавих видовищ і їх поступового зникнення» [20].

4. Ренесанс і звернення до природи. У період Відродження (XV–XVI ст.) зростає інтерес до вивчення природи і тваринного світу. З'являються перші наукові описи фауни, формується природознавство. За спостереженням Michel Foucault, «епоха Відродження відкрила новий спосіб осмислення природи як об'єкта систематичного знання» [15].

5. Поява перших публічних показів тварин. У XVII столітті менажерії частково відкриваються для публіки, перетворюючись на платні видовища. Як підкреслює Nigel Rothfels, «публічні покази тварин стали важливим етапом у переході від приватних колекцій до масової культури розваг» [21].

6. Передумови виникнення цирку (кінець XVII – початок XVIII ст.). До XVIII століття сформувалися основні елементи циркового мистецтва:

регулярність виступів, поєднання різних жанрів і професіоналізація артистів. Ці процеси стали основою для діяльності Філіп Астлей, якого вважають засновником сучасного цирку. Як зазначає John M. Turner, «Астлей поєднав військову верхову їзду з елементами розваги, створивши нову форму публічного видовища» [26]. Отже, до XVIII століття відбувся поступовий перехід від жорстоких видовищ античності до більш організованих, комерційних і частково гуманізованих форм взаємодії людини з тваринами. Як підсумовує Pascal Jacob, «цирк став результатом тривалої еволюції видовищної культури, у якій поєдналися традиції ярмарків, менажерій та публічних демонстрацій» [22].

Становлення сучасного циркового мистецтва відбулося у другій половині XVIII століття в Європі. Саме в цей період почали формуватися перші постійні циркові арени та професійні циркові трупи. Важливу роль у розвитку цирку відіграв англійський вершник і підприємець Філіп Астлей, якого часто називають засновником сучасного цирку. Девід В. Джеймісон підкреслює: «амфітеатр Астлея став прототипом для цирків по всій Європі, вплинувши на їхню структуру та художню організацію» [26].

У 1768 році він відкрив у Лондон першу спеціальну арену для кінних виступів, що поступово перетворилася на комплексну циркову виставу.

Як зазначає Джон Тернер, «інновація Астлея полягала не лише у створенні манежу, а й у поєднанні кінних виступів з акробатикою, клоунадою та музикою в єдину програму» [26].

Подібну думку висловлює Пол Буйссак: «сучасний цирк виник тоді, коли Астлей об'єднав різні форми розваг у межах круглої арени, створивши цілісне видовище» [22].

Дослідниця Ванесса Тулмін підкреслює, що «створення стаціонарного простору для виступів стало переломним моментом у професіоналізації циркового мистецтва» [22].

Додатково Паскаль Жакоб зазначає: «Астлей заклав основи сучасного цирку, формалізувавши круглу арену та структурувавши виступи в цілісне шоу»[22].

Спочатку основою циркових програм були виступи вершників, акробатів і жонглерів. На думку Ерік Вільямс, «створення постійного місця для виступів дозволило цирку еволюціонувати від мандрівної розваги до інституціоналізованого виду мистецтва»[26].

Однак із розвитком циркової індустрії у XIX столітті до вистав почали активно залучати тварин. Найчастіше це були коні, собаки, мавпи та інші тварини, яких можна було відносно легко дресировувати. Поступово циркові трупи почали демонструвати й екзотичних тварин, що викликало великий інтерес у глядачів.

У XIX столітті циркове мистецтво швидко поширювалося по всій Європі та Америці. З'являлися великі мандрівні цирку, які подорожували з виставами різними містами. Однією з найвідоміших циркових компаній цього періоду став Ringling Bros. and Barnum & Bailey Circus у США, який отримав широку популярність завдяки масштабним шоу та участі великої кількості тварин, зокрема слонів, левів і тигрів.

Таким чином, у XVIII–XIX століттях цирк сформувався як окремий вид сценічного мистецтва, у якому поєднувалися акробатика, театральні елементи та виступи дресированих тварин. Саме в цей період участь тварин стала однією з характерних ознак циркових програм, що зберігалася протягом наступних століть.

У XIX столітті цирк набуває масового характеру та поширюється по всьому світу. Виступи з дикими тваринами стають однією з головних складових циркових програм. За словами Peta Tait, «Wild animal acts became one of the main attractions of the nineteenth-century circus» [23]. Тварини – леви, тигри, слони –

використовувалися як центральні елементи шоу, що підкреслювало видовищність і екзотичність вистав.

Упродовж XIX – початку XX століття номери з дикими тваринами стали однією з найпопулярніших складових циркових вистав у Європі. Глядачів особливо приваблювали виступи з великими хижаками – левами, тиграми, леопардами, а також зі слонами, ведмедями та іншими екзотичними тваринами. Подібні номери створювали ефект небезпеки та видовищності, що значно підвищувало інтерес публіки до циркових програм.

У цей період з'являються відомі дресирувальники, які спеціалізувалися на роботі з хижими тваринами. Одним із найвідоміших став німецький дресирувальник Карл Гагенбек, який зробив значний внесок у популяризацію виступів із дикими тваринами. Його діяльність сприяла поширенню нових підходів до дресури та демонстрації тварин у циркових шоу.

Як зазначає дослідник циркового мистецтва Д. Бум, «використання диких тварин у видовищах стало результатом поєднання комерційних інтересів і розвитку методів утримання та тренування» [21].

Інший автор підкреслює, що «система Гагенбека базувалася на принципах умовних рефлексів і поступового привчання тварин, що відрізнялося від більш жорстких методів попередніх епох» [21].

Крім того, за словами П. Буадона, «виступи з великими хижаками стали символом класичного цирку кінця XIX – початку XX століття, значною мірою завдяки новаторству Гагенбека» [21].

Важливу роль у розвитку таких виступів відіграли великі циркові компанії, серед яких особливо відомим став Circus Krone у Німеччина. У програмах подібних цирків часто демонструвалися складні трюки за участю дресированих хижаків, що вимагали високого рівня підготовки як тварин, так і дресирувальників.

Як зазначає Г. Спейт, «великі європейські цирку кінця ХІХ століття перетворили дресированих тварин на центральний елемент видовища, підвищуючи рівень складності номерів і їхню видовищність» [22].

Дослідник П. Буасак підкреслює, що «циркові компанії інституціоналізували виступи з тваринами, створюючи стандартизовані програми, у яких дресура великих хижаків стала ознакою престижу» [2].

Крім того, у праці Дж. ДеВіля зазначено: «такі цирку, як Krone, демонстрували не лише майстерність дресувальників, а й організаційну складність великих шоу, де виступи тварин були ретельно інтегровані у загальну програму» [7].

Разом із тим популярність таких номерів поступово почала супроводжуватися суспільними дискусіями щодо умов утримання тварин і методів їх дресури. У другій половині ХХ століття ці питання стали предметом активного обговорення серед науковців, громадських організацій та захисників прав тварин, що в подальшому призвело до перегляду традиційних підходів до використання диких тварин у цирковому мистецтві.

Крім того, дослідник П. Буасак наголошує: «зміна суспільного ставлення до тварин у цирку відображає ширший культурний зсув у бік етичної відповідальності людини за інші види» [3].

Рисунок 2. Фотографія з особистого архіву родини Шевченків.

Отже, історія використання тварин на арені демонструє еволюцію від жорстоких античних видовищ до елементу класичного цирку, а згодом – до об’єкта етичної критики. Цей процес відображає зміну суспільних цінностей і ставлення людини до тварин.

Водночас існує й альтернативна точка зору, згідно з якою циркові тварини адаптовані до такого способу життя: «більшість із них звикли до ритму свого життя... і народилися в цирку» [28]. Це свідчить про наявність суспільної дискусії та неоднозначність оцінок.

1.2. Еволюція ставлення суспільства до циркової дресури

Ставлення суспільства до циркової дресури тварин зазнало суттєвих змін упродовж історії – від повного схвалення до критичного переосмислення і навіть відмови. У класичному цирку дресура розглядалася як мистецтво та

доказ майстерності людини. Як зазначає Paul Bouissac, «Circus training traditionally symbolized human mastery over nature» [2]. У цьому контексті дресировані тварини виступали як символ контролю, дисципліни та видовищності.

Однією з головних причин, ставлення суспільства до використання тварин у цирковому мистецтві стало активне формування міжнародного руху за права тварин, який привернув увагу до проблем жорстокого поводження з тваринами у різних сферах людської діяльності, зокрема в індустрії розваг.

Важливу роль у поширенні ідей гуманного ставлення до тварин відіграють міжнародні та національні громадські організації. Серед них значну популярність отримала організація People for the Ethical Treatment of Animals, яка проводить інформаційні кампанії, дослідження та громадські акції, спрямовані на привернення уваги до умов утримання тварин у цирках, зоопарках та інших розважальних установах. Також вагомий внесок у розвиток цього руху зробила міжнародна організація World Animal Protection, що займається просуванням стандартів захисту та добробуту тварин у різних країнах світу.

Активність таких організацій сприяла поширенню суспільної дискусії щодо етичності використання тварин у циркових виставах. У багатьох країнах проводилися громадські компанії, спрямовані на заборону використання диких тварин у цирках, а також на покращення умов їх утримання.

У результаті діяльності руху за права тварин поступово змінювалося суспільне сприйняття циркової дресури. Якщо раніше виступи з тваринами розглядалися як звичайна та популярна форма розваги, то в сучасному суспільстві все частіше порушується питання етичності такої практики та необхідності її обмеження або повної відмови від неї. Це, у свою чергу, вплинуло на зміни у законодавстві багатьох країн та сприяло пошуку нових форм циркового мистецтва без використання тварин.

Упродовж останніх десятиліть використання хижих тварин у циркових виставах стало предметом активної критики з боку науковців, громадських організацій та захисників прав тварин. Основною причиною такої критики є те, що великі хижаки – леви, тигри, ведмеді та інші тварини – у природних умовах потребують значних територій для життя, складної соціальної поведінки та можливості реалізовувати свої природні інстинкти. У цирковому середовищі ці потреби часто обмежуються через невеликі клітки, постійні переїзди та участь у виступах.

Крім того, критики звертають увагу на методи дресури, які історично могли передбачати використання примусу або покарання. Хоча сучасні цирку дедалі частіше декларують застосування гуманних методів навчання, проблема умов утримання та психологічного стану тварин продовжує викликати занепокоєння серед фахівців у сфері добробуту тварин.

Важливу роль у поширенні критики використання хижаків у циркух відіграють міжнародні організації із захисту тварин, зокрема People for the Ethical Treatment of Animals та World Animal Protection. Ці організації проводять дослідження, інформаційні компанії та громадські акції, спрямовані на привернення уваги до проблем утримання диких тварин у цирковій індустрії.

Під впливом таких дискусій у багатьох країнах світу почали переглядати традиційну практику використання хижаків у циркових виставах. У результаті цього з'явилися законодавчі обмеження або повна заборона використання диких тварин у циркух, а також почав формуватися новий підхід до розвитку циркового мистецтва, що орієнтується на використання людської майстерності, акробатики та сучасних технологій замість участі тварин.

У сучасному суспільстві питання використання тварин у циркових виставах розглядається крізь призму етичних стандартів, що ґрунтуються на принципах гуманного ставлення до тварин і забезпечення їхнього добробуту. Ці стандарти формуються під впливом наукових досліджень у сфері поведінки

тварин, діяльності громадських організацій та розвитку міжнародного законодавства щодо захисту тварин.

Важливе місце в сучасній концепції гуманного ставлення до тварин займає принцип **Animal Welfare**, що передбачає підтримання їхнього фізичного і психологічного благополуччя. Реалізація цього принципу вимагає створення умов, які дозволяють тваринам задовольняти природні потреби, отримувати належний догляд і бути захищеними від жорстокого поводження.

Під впливом цих етичних стандартів багато країн світу почали переглядати свою політику щодо використання тварин у цирковій діяльності. У ряді держав, зокрема в Австрія, Бельгія та Велика Британія, були запроваджені законодавчі обмеження або повна заборона використання диких тварин у цирках. Такі рішення відображають поступову зміну суспільних цінностей і прагнення до більш гуманного ставлення до тварин.

Еволюція ставлення до циркової дресури відображає ширші соціокультурні зміни: від антропоцентризму до визнання цінності тварин як чутливих істот. Сучасне суспільство дедалі більше схиляється до гуманних форм взаємодії з тваринами, що зумовлює поступову відмову від традиційної циркової дресури.

Крім того, сучасні етичні стандарти стимулюють трансформацію циркового мистецтва. Багато циркових компаній відмовляються від використання тварин і створюють нові формати вистав, що базуються на майстерності артистів, акробатиці, театральних елементах та сучасних технологіях. Яскравим прикладом такого підходу є діяльність компанії *Cirque du Soleil*, яка доводить, що циркове мистецтво може успішно розвиватися без використання тварин.

Розділ 2. Європейський досвід регулювання та функціонування цирків із тваринами

2.1. Правова база Європейського Союзу щодо захисту добробуту тварин

Однією з ключових основ сучасної політики захисту тварин у Європі є концепція **Animal Welfare** (добробуту тварин). Ця концепція передбачає створення таких умов утримання тварин, які забезпечують їхнє фізичне здоров'я, психологічний комфорт і можливість задовольняти природні поведінкові потреби. Вона стала важливою складовою правової та етичної політики держав, що входять до Європейський Союз.

Концепція добробуту тварин ґрунтується на наукових дослідженнях у галузі біології, ветеринарної медицини та поведінки тварин. Одним із її фундаментальних принципів є так звані «**п'ять свобод тварин**», які визначають основні стандарти їхнього благополуччя. До цих свобод належать: свобода від голоду і спраги, свобода від дискомфорту, свобода від болю та хвороб, свобода проявляти природну поведінку, а також свобода від страху і стресу.

У рамках політики Європейський Союз принципи **Animal Welfare** поступово інтегруються у законодавство держав-членів. Вони застосовуються до різних сфер використання тварин, включаючи сільське господарство, наукові дослідження, транспорт, а також сферу розваг, до якої належить циркове мистецтво.

Поширення цієї концепції сприяло посиленню вимог до умов утримання тварин і перегляду традиційних практик їх використання. У результаті багато європейських країн почали вводити обмеження або повну заборону використання диких тварин у циркових виставах. Таким чином, концепція **Animal Welfare** стала важливим фактором формування сучасної європейської політики щодо гуманного ставлення до тварин та розвитку альтернативних форм циркового мистецтва.

Правова система захисту тварин у Європі формується на основі низки нормативних актів і рекомендацій, що приймаються в межах Європейський Союз. Ці документи спрямовані на забезпечення належних умов утримання тварин, запобігання жорстокому поводженню з ними та встановлення загальних стандартів їхнього добробуту в державах-членах.

Важливе значення має положення, закріплене у Договорі про функціонування Європейського Союзу, відповідно до якого тварини визнаються істотами, здатними відчувати біль і страждання. Це положення зобов'язує держави-члени враховувати вимоги добробуту тварин під час формування та реалізації політики у різних сферах діяльності.

У межах законодавства ЄС прийнято низку директив і регламентів, що регулюють поводження з тваринами. Зокрема, важливе значення має Директива 2010/63/ЄС, яка встановлює правила використання тварин у наукових дослідженнях, а також нормативні акти, що регулюють транспортування та утримання тварин.

У контексті циркового мистецтва такі підходи стали частиною ширшої тенденції до посилення стандартів добробуту тварин. Вони сприяли переосмисленню використання тварин у розважальній індустрії та стимулювали розвиток альтернативних форм цирку, де головну роль відіграють людські здібності та технології.

Хоча на рівні Європейського Союзу не існує єдиного спеціального нормативного акту, який безпосередньо регулює використання тварин у цирку, загальні принципи захисту добробуту тварин та рекомендації європейських інституцій створюють правову основу для прийняття відповідних національних законів у державах-членах. У результаті цього багато європейських країн запровадили власні законодавчі обмеження або заборони використання диких тварин у циркових виставах.

Таким чином, директиви та рекомендації Європейського Союзу відіграють важливу роль у формуванні сучасної системи правового регулювання поводження з тваринами та сприяють поширенню принципів гуманного ставлення до них у різних сферах суспільного життя.

Важливим елементом правової системи захисту тварин у Європі є контроль за умовами їх утримання та використання. У державах, що входять до Європейський Союз, такий контроль здійснюється відповідно до національного законодавства, яке базується на загальних принципах добробуту тварин і рекомендаціях європейських інституцій.

Контроль передбачає перевірку умов утримання тварин, зокрема забезпечення достатнього простору, належного харчування, ветеринарного догляду та можливості задовольняти природні поведінкові потреби. Особлива увага приділяється запобіганню жорсткому поводженню з тваринами, а також дотриманню вимог щодо їх транспортування та участі у публічних виступах.

У більшості європейських країн контроль за дотриманням цих норм здійснюють державні органи ветеринарного нагляду, екологічні служби та інші компетентні установи. Вони мають право проводити перевірки циркових установ, зоопарків та інших організацій, які використовують тварин у своїй діяльності. У разі виявлення порушень можуть застосовуватися адміністративні санкції, включаючи штрафи, обмеження діяльності або вилучення тварин.

Крім державних структур, важливу роль у контролі за умовами утримання тварин відіграють громадські організації, які здійснюють моніторинг ситуації та інформують суспільство про можливі порушення. Така система контролю сприяє підвищенню рівня відповідальності організацій, що використовують тварин, та забезпечує дотримання сучасних стандартів їхнього добробуту.

2.2. Досвід країн із заборною використання диких тварин у цирках

Велика Британія є однією з країн Європи, де законодавчо заборонено використання диких тварин у циркових виставах.

Протягом тривалого часу в країні точилися суспільні та політичні дискусії щодо етичності використання тварин у циркових програмах, що було пов'язано із зростанням уваги до проблем добробуту тварин і діяльністю громадських організацій із їх захисту.

У результаті цих дискусій у 2019 році був ухвалений спеціальний закон – Wild Animals in Circuses Act 2019, який заборонив використання диких тварин у пересувних цирках на території Англії. Закон набрав чинності у 2020 році та фактично припинив практику залучення диких тварин до циркових вистав.

Основним аргументом на користь ухвалення цього закону стало переконання, що умови утримання диких тварин у цирках не відповідають сучасним стандартам їхнього добробуту. Крім того, значну роль відіграла зміна суспільних цінностей, адже дедалі більше громадян виступали за гуманніше ставлення до тварин.

Після введення заборони циркові компанії у Великій Британії були змушені змінити формат своїх вистав. Багато з них почали робити акцент на виступах акробатів, жонглерів, клоунів, а також на використанні сучасних сценічних технологій. Такий підхід сприяв поступовій трансформації циркового мистецтва та довів можливість створення видовищних шоу без залучення диких тварин.

Австрія належить до числа перших європейських держав, що запровадили законодавчу заборону на використання диких тварин у цирках.

У 2005 році в країні було прийнято нове законодавство про захист тварин – Austrian Animal Protection Act, яке передбачило суворі обмеження щодо утримання та використання тварин у розважальних заходах.

Згідно з цим законом, використання диких тварин у циркових виставах на території Австрії було повністю заборонено. Основною причиною такого рішення стала позиція законодавців і громадськості, що умови циркової діяльності не можуть забезпечити диким тваринам належний рівень добробуту та можливість реалізовувати природну поведінку.

Австрійський досвід став важливим прикладом для інших європейських країн, оскільки ця держава однією з перших на законодавчому рівні визнала проблему використання диких тварин у цирках. Після прийняття відповідного закону циркові компанії були змушені змінити свої програми та відмовитися від виступів із хижаками, слонами та іншими екзотичними тваринами.

Натомість циркові вистави почали більше орієнтуватися на виступи артистів – акробатів, жонглерів, клоунів, а також на використання сучасних сценічних технологій. Така трансформація сприяла формуванню нових форматів циркового мистецтва, що відповідають сучасним етичним стандартам гуманного ставлення до тварин.

Важливим прикладом європейської практики обмеження використання тварин у циркових виставах є досвід **Бельгії**. У 2013 році в країні було ухвалено закон, який забороняє використання диких тварин у цирках. Це рішення стало результатом тривалих суспільних дискусій та активної діяльності організацій, що займаються захистом прав тварин.

Основною метою законодавчих змін було забезпечення належного рівня добробуту тварин і запобігання їх експлуатації у сфері розваг. Законодавці виходили з того, що умови пересувних цирків – часті переїзди, обмежений простір для утримання та участь у виставах – не відповідають природним потребам диких тварин.

Після запровадження заборони циркові компанії, які працюють на території Бельгії, були змушені відмовитися від використання левів, тигрів, слонів, ведмедів та інших диких тварин у своїх виставах. Натомість циркові

програми почали більше зосереджуватися на виступах артистів, акробатичних номерах, клоунаді та інших формах сценічного мистецтва.

Досвід Бельгії став важливим кроком у формуванні загальноєвропейської тенденції щодо поступової відмови від використання диких тварин у циркових виставах і підтвердив прагнення сучасного суспільства до більш гуманного ставлення до тварин.

Ще одним важливим прикладом європейського досвіду регулювання використання тварин у цирках є **Нідерланди**. У 2015 році уряд країни запровадив заборону на використання диких тварин у циркових виставах. Це рішення було ухвалене після тривалих суспільних обговорень, а також на основі наукових досліджень, що вказували на складність забезпечення належних умов утримання диких тварин у пересувних цирках.

Заборона поширюється на широкий перелік видів тварин, серед яких леви, тигри, слони, жирафи, ведмеді, морські леви та інші дикі тварини. Законодавці виходили з того, що циркове середовище не може повною мірою задовольнити природні потреби таких тварин, зокрема щодо простору, соціальної взаємодії та можливості проявляти природну поведінку.

Після введення заборони циркові компанії, які працюють у Нідерландах, були змушені змінити формат своїх вистав. Багато з них зосередилися на розвитку акробатичних номерів, театральних елементів, танцю та використанні сучасних сценічних технологій. Такий підхід сприяв появі нових форм циркового мистецтва, що поєднують традиційні елементи цирку з сучасними творчими рішеннями.

Досвід Нідерландів демонструє, що законодавча заборона використання диких тварин у цирках може сприяти трансформації циркової індустрії та розвитку альтернативних форм видовищної діяльності, які відповідають сучасним етичним стандартам і принципам гуманного ставлення до тварин.

У багатьох європейських країнах рішення про заборону використання диких тварин у циркових виставах було зумовлене низкою важливих факторів. Передусім це пов'язано зі зростанням уваги до проблем добробуту тварин та поширенням принципів гуманного ставлення до них у країнах Європейський Союз.

Однією з головних причин заборони стало усвідомлення того, що умови утримання диких тварин у пересувних цирках часто не відповідають їхнім природним потребам. Такі тварини, як леви, тигри, ведмеді або слони, у природному середовищі потребують великих територій для пересування, складної соціальної взаємодії та можливості реалізовувати природну поведінку. У циркових умовах ці потреби значною мірою обмежуються через невеликі клітки, часті переїзди та участь у виставах.

Іншою важливою причиною стало занепокоєння щодо методів дресури тварин. У деяких випадках історично застосовувалися методи, пов'язані з примусом або покаранням, що викликало критику з боку науковців та громадських організацій із захисту тварин.

За даними World Animal Protection, «використання примусових методів дресури, включаючи фізичні покарання, є несумісним із сучасними стандартами гуманного поводження з тваринами» [28].

Крім того, значну роль відіграла зміна суспільних цінностей. У сучасному суспільстві дедалі більше людей підтримують ідею гуманного ставлення до тварин і виступають проти їх використання у розважальних цілях. Активна діяльність міжнародних організацій, таких як People for the Ethical Treatment of Animals та World Animal Protection, сприяла поширенню інформації про умови утримання тварин у цирках та посиленню громадського тиску на уряди різних країн.

Таким чином, заборона використання диких тварин у циркових виставах у багатьох європейських країнах стала результатом поєднання етичних, наукових

та правових факторів, що відображають сучасні тенденції розвитку суспільства та прагнення до більш гуманного ставлення до тварин.

У багатьох європейських країнах важливу роль у реалізації законодавства щодо використання тварин у цирках відіграють державні програми контролю. Такі програми спрямовані на забезпечення дотримання вимог щодо захисту тварин, а також на перевірку діяльності циркових установ відповідно до чинного законодавства. У державах, що входять до Європейський Союз, контрольні механізми є складовою загальної політики забезпечення добробуту тварин.

Державні програми передбачають регулярні перевірки циркових організацій, зоопарків та інших установ, де можуть утримуватися тварини. Під час таких перевірок спеціалісти оцінюють умови утримання тварин, їхнє харчування, ветеринарне обслуговування, а також відповідність обладнання і приміщень встановленим стандартам.

Крім того, у багатьох країнах діють системи ліцензування діяльності цирків. Для отримання дозволу на проведення вистав циркові компанії повинні виконувати вимоги законодавства щодо захисту тварин. У випадку порушення цих вимог державні органи мають право застосовувати адміністративні санкції, включаючи штрафи, обмеження діяльності або вилучення тварин.

Важливим елементом державних програм контролю є також співпраця з ветеринарними службами, науковими установами та громадськими організаціями. Така взаємодія дозволяє більш ефективно здійснювати моніторинг ситуації та сприяти підвищенню рівня відповідальності організацій, що використовують тварин у своїй діяльності. У результаті це сприяє забезпеченню належного рівня добробуту тварин і дотриманню сучасних етичних стандартів у сфері циркового мистецтва.

2.3. Досвід цирків «нового покоління»

Запровадження законодавчих обмежень на використання диких тварин у циркових виставах у багатьох країнах Європейський Союз сприяло поступовій трансформації циркової індустрії. У відповідь на нові правові вимоги та зміну суспільних цінностей циркові компанії почали шукати альтернативні формати вистав, що не передбачають використання тварин.

Одним із найяскравіших прикладів трансформації циркового мистецтва у сучасному світі є діяльність канадської циркової компанії **Cirque du Soleil**. Цей цирк став відомим завдяки принциповій відмові від використання тварин у своїх виставах і створенню нової моделі циркового шоу, що поєднує елементи театру, музики, танцю та акробатики.

Компанія була заснована у 1984 році в Канада і з часом здобула міжнародне визнання. Вистави цирку вирізняються високим рівнем художнього оформлення, складними акробатичними номерами, оригінальною музикою та використанням сучасних сценічних технологій. На відміну від традиційних цирків, основна увага приділяється творчим можливостям артистів і розвитку театралізованого сюжету.

Відмова від використання тварин стала одним із ключових принципів діяльності компанії. Такий підхід дозволив створити новий формат циркового мистецтва, який відповідає сучасним етичним стандартам та вимогам гуманного ставлення до тварин. Крім того, він сприяв зміні суспільного сприйняття цирку як виду мистецтва, де головну роль відіграє майстерність людини, а не демонстрація дресированих тварин.

Як зазначає UNESCO, «сучасний цирк дедалі більше орієнтується на людський потенціал і творчість, відходячи від традицій використання тварин» [30].

Успіх Cirque du Soleil став важливим прикладом для інших циркових компаній у світі. Багато сучасних цирків почали орієнтуватися на подібну

модель діяльності, розвиваючи акробатичні, театральні та мультимедійні елементи вистав без залучення тварин. Це підтверджує можливість успішного розвитку циркової індустрії в умовах нових етичних стандартів та культурних тенденцій.

Рисунок 3. Фото номера «Колесо смерті» (Wheel of Death) із шоу Zarkana Cirque du Soleil (29 червня 2011 р.)

Ще одним прикладом інноваційного підходу до розвитку сучасного циркового мистецтва є діяльність німецького цирку **Circus Roncalli**. Цей цирк став відомим завдяки впровадженню новітніх технологій у свої вистави, зокрема використанню голографічних зображень тварин замість реальних.

Ідея застосування голограм була реалізована у 2018 році. Під час вистав над цирковою ареною за допомогою спеціальних проєкційних систем створюються тривимірні зображення тварин – слонів, коней, риб та інших істот.

Глядачі можуть спостерігати за рухомими фігурами тварин, які виглядають реалістично та створюють ефект їх присутності на сцені.

Використання голографічних технологій дозволило цирку повністю відмовитися від участі живих тварин у своїх програмах. Такий підхід відповідає сучасним етичним стандартам щодо захисту тварин і водночас дає можливість зберегти традиційний елемент циркової видовищності.

Використання голографічних технологій має низку переваг. По-перше, воно дозволяє уникнути використання реальних тварин у виставах, що відповідає сучасним етичним стандартам. По-друге, такі технології значно розширюють творчі можливості режисерів циркових шоу, оскільки дають змогу створювати фантастичні образи та сцени, які неможливо реалізувати традиційними засобами.

Таким чином, досвід Circus Roncalli демонструє, що поєднання традицій циркового мистецтва з інноваційними технологіями може стати ефективною альтернативою використанню тварин і сприяти подальшому розвитку циркової індустрії.

Дослідники також звертають увагу на розширення художніх можливостей цирку. Зокрема, у працях з теорії сучасного перформативного мистецтва зазначається, що «цифрові технології дозволяють створювати візуальні образи, які виходять за межі фізичних обмежень традиційної сцени» [6].

Рисунок 4. Використання голографічних технологій у Circus Roncalli (12 червня 2019 р.)

Досвід цих цирків доводить, що сучасні циркові вистави можуть бути видовищними, інноваційними та комерційно успішними навіть без використання тварин. Це свідчить про поступовий перехід циркової індустрії до гуманніших форм розваг, де головну роль відіграють талант артистів, новітні технології та творчий підхід до створення шоу.

Мультимедійні технології включають використання великих екранів, цифрових проєкцій, світлових інсталяцій та комп'ютерної графіки. Завдяки таким засобам створюються динамічні візуальні ефекти, які доповнюють виступи артистів і формують цілісну сценічну атмосферу. Цифрові декорації можуть змінюватися у реальному часі, що дозволяє глядачам занурюватися у різні сюжетні простори та художні образи.

Технології **віртуальної реальності (VR)** відкривають нові можливості для інтерактивної взаємодії з аудиторією. За допомогою спеціального обладнання глядачі можуть сприймати виставу як частину віртуального простору, де поєднуються реальні виступи артистів і цифрові елементи. Такий підхід створює ефект повного занурення у сценічну дію.

Ще одним важливим технологічним рішенням є **анімаatronіка** – використання механічних або роботизованих моделей тварин, які можуть рухатися та відтворювати природні рухи за допомогою електронних систем керування. Такі моделі дозволяють імітувати присутність тварин у виставі без залучення живих істот, що відповідає сучасним етичним стандартам.

Застосування мультимедійних технологій, VR та анімаatronіки значно розширює творчі можливості циркового мистецтва. Вони дають змогу створювати складні сценічні образи та нові форми видовищ, зберігаючи традиційну атмосферу цирку та водночас відповідаючи вимогам гуманного ставлення до тварин.

Використання новітніх технологій та поступова відмова від участі тварин у циркових виставах спричинили суттєві зміни у сприйнятті циркового мистецтва суспільством. Якщо раніше цирк асоціювався передусім із номерами за участю дресированих тварин, то сьогодні дедалі більше уваги приділяється артистичній майстерності людини, творчим постановкам і сучасним сценічним технологіям.

Однією з головних причин таких змін стало зростання уваги суспільства до проблем добробуту тварин. Поширення ідей гуманного ставлення до тварин, розвиток міжнародних рухів за їхні права та активне обговорення умов утримання і дресури тварин у циркух сприяли формуванню більш критичного ставлення до традиційних циркових номерів із дикими тваринами. У багатьох країнах глядачі почали сприймати подібні виступи не лише як розвагу, а й як можливе порушення етичних норм.

Водночас сучасні циркові колективи демонструють, що видовищність і популярність цирку можуть зберігатися без використання тварин. Нові формати вистав роблять акцент на акробатиці, хореографії, театральних елементах, музиці, світлових ефектах та мультимедійних технологіях. Завдяки цьому циркове мистецтво набуває рис синтетичного сценічного жанру, який поєднує елементи театру, танцю, перформансу та сучасних технологій.

Таким чином, зміни у сприйнятті циркового мистецтва відображають загальні соціокультурні процеси, пов'язані з підвищенням етичних стандартів у ставленні до тварин. Сучасний цирк поступово трансформується з традиційного видовища, де важливу роль відігравали дресировані тварини, у новий формат мистецького шоу, основою якого є творчість людини, технологічні інновації та гуманістичні цінності.

Розділ 3. Стан та перспективи участі тварин у циркових програмах України

3.1. Нормативно-правове регулювання використання тварин в циркових номерах в Україні

Основою правового регулювання поводження з тваринами в Україні є Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», ухвалений у 2006 році [36]. Цей нормативно-правовий акт визначає загальні принципи гуманного ставлення до тварин, встановлює правила їх утримання, використання та захисту від жорстоких дій з боку людини.

Закон поширюється на всі сфери використання тварин, зокрема й на їх участь у видовищних заходах, включаючи циркові програми. У документі закріплено принципи забезпечення належних умов утримання тварин, які повинні відповідати їхнім біологічним, фізіологічним та поведінковим потребам. Також закон забороняє жорстоке поводження з тваринами, заподіяння їм болю, страждань або каліцтва.

Важливим положенням закону є встановлення вимог до використання тварин у культурно-розважальних заходах. Зокрема, забороняється застосування методів дресури, що передбачають жорстокість, примус або завдання шкоди здоров'ю тварини. Крім того, організатори виступів повинні забезпечувати належні умови транспортування, утримання та ветеринарного обслуговування тварин [36].

У подальші роки законодавство України у сфері захисту тварин зазнавало змін та доповнень, спрямованих на посилення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та наближення національного законодавства до європейських стандартів. Зокрема, було посилено адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення вимог щодо гуманного ставлення до тварин [36;37].

Попри наявність законодавчої бази, питання використання диких тварин у циркових виставах в Україні залишається дискусійним. Деякі норми законодавства потребують подальшого вдосконалення, зокрема щодо чіткого регулювання умов утримання та виступів тварин у цирках, а також посилення контролю за дотриманням встановлених правил. Це свідчить про необхідність подальшого розвитку правового механізму захисту тварин у сфері циркового мистецтва [36;37].

Одним із важливих кроків у вдосконаленні законодавства України щодо захисту тварин стало встановлення обмежень на використання диких тварин у діяльності мандрівних цирків [37].

Такі обмеження були впроваджені шляхом внесення змін до Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» упродовж останніх років [37].

Відповідно до цих змін, на території України було встановлено заборону на використання та утримання диких тварин у пересувних цирках, а також на проведення вистав із їх участю у тимчасових циркових спорудах. Метою такого рішення стало покращення умов утримання тварин і запобігання жорстокому поводженню з ними, оскільки мандрівний формат цирку часто передбачає часті перевезення, обмежений простір для утримання та складності у забезпеченні належного ветеринарного контролю [37].

Дикі тварини, такі як леви, тигри, ведмеді чи слони, потребують специфічних умов утримання, які складно забезпечити під час постійних гастролей. Тривале перебування у клітках, транспортування на великі відстані та регулярні виступи можуть спричиняти у тварин стрес, порушення поведінки та погіршення фізичного стану [1;9;13].

Запровадження таких обмежень стало частиною поступового наближення українського законодавства до європейських стандартів у сфері захисту тварин [10;29]. Разом з тим, практика їх застосування потребує подальшого

вдосконалення, зокрема щодо контролю за виконанням законодавчих вимог та розроблення механізмів реабілітації тварин, які раніше використовувалися у циркових виставах. [9;13]

Суттєвим кроком у вдосконаленні законодавчої бази України у сфері захисту тварин стала імплементація норм Закону України №2351, прийнятого у 2021 році, який передбачає впровадження положень міжнародних угод та директив ЄС щодо охорони тваринного і рослинного світу [37].

Метою цього закону стало наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу у сфері захисту тварин та запровадження більш ефективних механізмів боротьби з жорстоким поводженням [37].

Закон передбачає низку важливих нововведень, спрямованих на посилення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та обмеження їх експлуатації у різних сферах діяльності людини. Зокрема, було розширено перелік дій, які визнаються жорстоким поводженням, а також посилено адміністративну і кримінальну відповідальність за такі правопорушення [37].

Крім того, закон запроваджує заборону на окремі види діяльності, що пов'язані з експлуатацією тварин у розважальній сфері. Серед таких заборон – комерційне фотографування з дикими тваринами, використання тварин для жебракування, а також інші практики, що можуть призводити до їх експлуатації або жорстокого поводження [37].

Імплементація цього закону стала важливим кроком у реформуванні української системи захисту тварин, оскільки вона сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими нормами та підвищує рівень правового захисту тварин. У контексті діяльності цирків це створює додаткові правові підстави для обмеження використання тварин у видовищних заходах і стимулює розвиток альтернативних форм циркового мистецтва без їх залучення [37].

Ефективне виконання законодавства у сфері захисту тварин значною мірою забезпечується контролем з боку державних органів.

В Україні функції нагляду за виконанням норм щодо гуманного поводження з тваринами здійснюють кілька державних інституцій, діяльність яких спрямована на запобігання жорстокому поводженню та забезпечення належних умов утримання тварин [34;36].

Одним із ключових органів у цій сфері є Державна екологічна інспекція України, яка здійснює державний нагляд за дотриманням природоохоронного законодавства, у тому числі норм щодо охорони тваринного світу. Інспекція має право проводити перевірки установ, організацій та підприємств, які використовують тварин, зокрема циркових закладів, з метою виявлення порушень законодавства [36;34].

Контроль за станом здоров'я тварин, умовами їх утримання та дотриманням ветеринарних вимог також здійснює Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Цей орган відповідає за ветеринарно-санітарний нагляд, включаючи перевірку транспортування, утримання та лікування тварин [29;35].

Крім того, у випадках виявлення фактів жорстокого поводження з тваринами до розгляду справ можуть залучатися правоохоронні органи, які мають повноваження притягувати винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства [36].

Попри наявність системи державного контролю, на практиці виникають певні труднощі, пов'язані з недостатнім рівнем координації між органами влади, обмеженими ресурсами для проведення перевірок та складністю контролю за діяльністю пересувних цирків. Тому подальше вдосконалення механізмів державного нагляду є важливим чинником забезпечення ефективного захисту тварин у сфері циркового мистецтва [10;28;36].

3.2. Проблеми реабілітації тварин після циркової діяльності

Одним із важливих прикладів реабілітації тварин в Україні є діяльність **Ведмежий притулок Домажир**. Цей реабілітаційний центр був створений з метою порятунку бурих ведмедів, які тривалий час утримувалися у неналежних умовах, зокрема в цирках, приватних зоопарках, ресторанах або використовувалися для розваг.

Притулок забезпечує тваринам умови, максимально наближені до природного середовища. На території центру створені великі лісові вольєри, де ведмеді мають можливість вільно пересуватися, проявляти природну поведінку та поступово адаптуватися до більш природного способу життя після тривалого перебування в неволі. Також у притулку здійснюється ветеринарний догляд, спостереження за поведінкою тварин та їх психологічна реабілітація [13].

Особливістю реабілітації циркових тварин є те, що багато з них тривалий час перебували у замкненому просторі та піддавалися дресурі, що вплинуло на їх фізичний і психічний стан. Тому процес відновлення може бути довготривалим і потребує спеціалізованого догляду з боку фахівців – ветеринарів, зоологів та спеціалістів з поведінки тварин [1;13].

Діяльність подібних центрів відіграє важливу роль у вирішенні проблеми подальшої долі тварин після їх вилучення з циркових програм. Вони не лише забезпечують тваринам належні умови життя, але й сприяють формування суспільного усвідомлення необхідності гуманного ставлення до тварин та підтримки програм їх реабілітації [9;13;28].

у

Рисунок 5.
Ведмідь Мишко
ведмежому
притулку
«Домажир».
(2025р.)

Ще одним важливим центром реабілітації тварин в Україні є **Центр порятунку диких тварин «Біла скеля»**. Цей заклад займається порятунком, лікуванням і подальшою реабілітацією диких тварин, які постраждали від жорстокого поводження, незаконного утримання або експлуатації у розважальній сфері, зокрема в цирках.

У центрі тваринам надається комплексна допомога, що включає ветеринарне лікування, забезпечення належних умов утримання та поступову адаптацію до більш природного середовища. Особлива увага приділяється відновленню фізичного та психологічного стану тварин, які тривалий час перебували в умовах неволі або піддавалися інтенсивній дресурі [1;9;13].

Реабілітаційний процес у таких центрах часто є складним і тривалим, оскільки багато тварин мають проблеми зі здоров'ям, порушення поведінки або втрату природних навичок. У деяких випадках повернення тварин у дику природу є неможливим, тому вони залишаються під постійною опікою спеціалістів у спеціально облаштованих вольєрах [1;13].

Отже, діяльність реабілітаційних центрів, таких як «Біла скеля», відіграє важливу роль у захисті диких тварин та відновленні їхнього добробуту. Попри складність і тривалість процесу реабілітації, такі установи забезпечують тваринам шанс на відновлення або, принаймні, гідні умови життя під опікою фахівців, що є важливим кроком до гуманізації ставлення суспільства до тварин [9;13;28].

Рисунок 6. Полярний вовк Балто у притулку «Біла Скеля» (12 лютого 2026 р.)

Діяльність подібних центрів відіграє важливу роль у вирішенні проблеми подальшої долі тварин після припинення їх використання у циркових програмах. Водночас кількість таких установ в Україні поки що обмежена, що

створює додаткові труднощі у процесі реабілітації та утримання врятованих тварин [9;13;28].

Однією з найбільш складних проблем реабілітації циркових тварин є утримання великих хижаків, таких як леви, тигри, ведмеді та інші представники дикої фауни. Ці тварини мають значні фізичні потреби, потребують великих територій для пересування та спеціальних умов утримання, що ускладнює їх розміщення у реабілітаційних центрах [13;28].

Більшість хижаків, які тривалий час використовувалися у циркових виставах, не можуть бути повернуті у природне середовище. Це пов'язано з тим, що вони втратили навички самостійного полювання та адаптації до дикої природи. Крім того, багато таких тварин народжені в неволі або мають значні поведінкові зміни, спричинені тривалою дресурою та обмеженим простором утримання [1;13].

Утримання великих хижаків потребує значних фінансових витрат, спеціально обладнаних вольєрів, постійного ветеринарного нагляду та кваліфікованого персоналу. Також важливо забезпечити безпеку як для самих тварин, так і для працівників центрів реабілітації [1;13].

В умовах України кількість спеціалізованих центрів, здатних забезпечити належні умови для великих хижаків, є обмеженою. Тому питання створення нових реабілітаційних установ, розширення існуючих притулків і залучення державної підтримки залишається одним із ключових у процесі вирішення проблеми подальшого утримання тварин після їх вилучення з циркових програм [9;13].

Ще однією суттєвою проблемою реабілітації тварин після їх вилучення з циркових програм є недостатнє фінансування притулків і реабілітаційних центрів. Утримання диких тварин потребує значних матеріальних ресурсів, оскільки необхідно забезпечити належні умови проживання, регулярне

харчування, ветеринарне обслуговування та постійний нагляд з боку фахівців [1;13;28].

Більшість українських реабілітаційних центрів, зокрема Ведмежий притулок Домажир, функціонують переважно за рахунок благодійних внесків, міжнародної допомоги та підтримки громадських організацій. Державне фінансування таких установ є обмеженим, що ускладнює їхню діяльність та стримує можливості розширення інфраструктури для утримання врятованих тварин [9;13;28].

Фінансові витрати включають будівництво та обслуговування просторих вольєрів, забезпечення спеціалізованого харчування, оплату праці ветеринарів і доглядачів, а також проведення лікувальних і реабілітаційних заходів. Особливо значними є витрати на утримання великих хижаків, які потребують великої території та спеціального обладнання [1;13].

Недостатність фінансових ресурсів може призводити до обмеження кількості тварин, яких притулки здатні прийняти на реабілітацію. У зв'язку з цим важливим завданням є розроблення державних програм підтримки таких установ, залучення міжнародних грантів та активізація співпраці з громадськими організаціями у сфері захисту тварин [9;28].

Ще однією складною проблемою реабілітації циркових тварин є їх адаптація до природного або напівприродного середовища після тривалого перебування в неволі. Багато тварин, які використовувалися у циркових виставах, роками жили в умовах обмеженого простору, піддавалися постійній дресурі та перебували у тісному контакті з людьми. Унаслідок цього вони часто втрачають природні поведінкові навички, необхідні для самостійного життя у дикій природі [1;13].

Зокрема, у хижаків можуть бути порушені інстинкти полювання, орієнтації на місцевості та пошуку їжі. Також у тварин можуть формуватися поведінкові стереотипії – повторювані рухи або дії, які виникають через

тривалий стрес і обмежені умови утримання. Такі зміни у поведінці ускладнюють процес їх адаптації до більш природних умов [1;9].

У реабілітаційних центрах, таких як Ведмежий притулок Домажир, фахівці намагаються створити середовище, максимально наближене до природного. Тваринам надають просторі вольєри, природні укриття, можливість проявляти природну активність та поступово відновлювати характерні для виду поведінкові реакції [13]. Однак навіть за таких умов повна реінтродукція у дику природу часто є неможливою, і багато тварин залишаються під постійною опікою людини [1;13;28].

Таким чином, проблема адаптації тварин після циркової діяльності є складним і тривалим процесом, що потребує спеціалізованих програм реабілітації, професійного нагляду та створення належної інфраструктури для їх подальшого утримання [1;9;13;28].

Розділ 4. Порівняльний аналіз української та європейської практик використання тварин в цирку

4.1. Спільне та відмінне в українській та європейській практиках

Порівняльний аналіз законодавства України та країн Європи у сфері використання тварин у циркових програмах свідчить як про наявність спільних підходів, так і про певні відмінності у рівні правового регулювання та механізмах його реалізації [10;34].

Основою правового регулювання в Україні є Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який встановлює загальні принципи гуманного ставлення до тварин, визначає правила їх утримання та використання, а також передбачає відповідальність за жорстоке поводження. Закон містить норми, що регулюють використання тварин у видовищних заходах, включаючи циркові вистави, та передбачає обмеження щодо застосування жорстоких методів дресури [36].

У країнах Європейського Союзу законодавче регулювання базується на ширшій системі нормативних актів, які формують комплексну політику у сфері добробуту тварин, що ґрунтується на концепції Animal Welfare. Ця концепція передбачає забезпечення належних умов життя тварин, врахування їхніх фізіологічних і поведінкових потреб, а також запобігання стражданням під час утримання або використання людиною [10;34].

У багатьох європейських країнах законодавство містить більш жорсткі обмеження щодо використання диких тварин у цирку. Наприклад, у Австрія, Бельгія та Нідерланди діє повна заборона на використання диких тварин у циркових виставах, а в Велика Британія також було запроваджено законодавчу заборону на виступи диких тварин у мандрівних циркух [9;28].

Таким чином, спільною рисою українського та європейського законодавства є прагнення забезпечити гуманне ставлення до тварин і

поступово обмежувати їх використання у сфері розваг. Водночас головною відмінністю є рівень деталізації правового регулювання та суворість обмежень: у багатьох європейських країнах діють більш жорсткі норми, включаючи повні заборони використання диких тварин у цирках, тоді як в Україні цей процес перебуває на етапі поступового розвитку та вдосконалення законодавства [10;34;36].

Порівняння суспільного ставлення до використання тварин у циркових виставах в Україні та європейських країнах демонструє як спільні тенденції, так і певні відмінності, пов'язані з культурними традиціями, рівнем розвитку громадянського суспільства та поширенням ідей захисту тварин [9;10].

У більшості країн Європи протягом останніх десятиліть спостерігається значне посилення уваги до проблеми добробуту тварин. Поширення концепції Animal Welfare, активна діяльність зоозахисних організацій та інформаційні кампанії сприяли формуванню критичного ставлення суспільства до використання диких тварин у цирках. У результаті громадська думка в багатьох європейських державах підтримала законодавчі ініціативи щодо обмеження або повної заборони таких виступів [9;10;28].

В Україні суспільне ставлення до цього питання поступово змінюється. Традиційно циркові вистави з тваринами довгий час сприймалися як невід'ємна частина циркового мистецтва. Однак останніми роками спостерігається зростання суспільної уваги до проблем гуманного поводження з тваринами, що пов'язано з діяльністю громадських організацій, поширенням інформації у засобах масової інформації та соціальних мережах [9;28;30].

України, так і для європейських країн є поступове зростання уваги до проблем захисту тварин. Однак у країнах Європи ці зміни відбулися раніше та мають більш системний характер, тоді як в Україні процес трансформації суспільної підтримки відмови від використання тварин у цирках в Україні поки що залишається менш однозначним, ніж у багатьох країнах Європи. Частина

глядачів продовжує сприймати виступи з тваринами як традиційний елемент циркового шоу, тоді як інша частина суспільства виступає за розвиток циркового мистецтва без їх залучення [9; 10; 28].

Таким чином, можна зазначити, що загальною тенденцією як для України, так і для європейських країн є поступове зростання уваги до проблем захисту тварин [9;28].

Порівняння практики функціонування цирків в Україні та країнах Європи демонструє суттєві відмінності у підходах до організації циркових програм, використання тварин та розвитку сучасних форм циркового мистецтва.

У багатьох європейських країнах циркова індустрія за останні десятиліття зазнала значної трансформації. Після запровадження законодавчих обмежень або заборон на використання диких тварин цирки були змушені адаптувати свої програми до нових умов. У результаті значно поширилися формати вистав, що базуються на акробатиці, хореографії, театральних елементах та використанні сучасних технологій. Прикладом такого підходу є діяльність Cirque du Soleil, який створює масштабні циркові шоу без участі тварин, поєднуючи акробатику, музику, драматургію та складні сценічні ефекти [28;33].

В Україні циркова система історично формувалася як частина державної культурної інфраструктури, діяльність якої координує Державна циркова компанія України. У багатьох державних цирках традиційно використовувалися номери з дресированими тваринами, що тривалий час залишалися важливою частиною репертуару. Проте останніми роками, під впливом законодавчих змін і суспільних дискусій щодо захисту тварин, українські цирки поступово починають змінювати формат своїх вистав [36].

Сучасні програми дедалі частіше включають акробатичні номери, повітряну гімнастику, клоунаду, театралізовані постановки та мультимедійні елементи. Водночас процес трансформації циркової індустрії в Україні

відбувається поступово, оскільки потребує фінансових ресурсів, модернізації технічної бази та підготовки артистів до нових форматів виступів [10;33].

Отже, основною відмінністю між європейською та українською практикою функціонування цирків є темпи та масштаб змін. У країнах Європи перехід до цирку без тварин уже значною мірою відбувся, тоді як в Україні цей процес перебуває на стадії поступової трансформації та адаптації до сучасних міжнародних тенденцій [9;10;33].

4.2. Пропозиції щодо вдосконалення системи нагляду за тваринами у цирку

Створення реєстру циркових тварин. Однією з важливих пропозицій щодо вдосконалення системи державного контролю у сфері використання тварин у цирковій діяльності є створення єдиного державного реєстру циркових тварин. Такий реєстр дозволив би систематизувати інформацію про всіх тварин, які використовуються у циркових програмах на території України, а також забезпечити більш ефективний контроль за умовами їх утримання [10;34;36].

До реєстру може вноситися інформація про вид тварини, її походження, вік, стан здоров'я, умови утримання, а також дані про власника або циркову установу, в якій вона використовується. Важливою складовою такого обліку може бути ідентифікація тварин за допомогою мікрочіпів або інших засобів маркування, що дозволить уникнути незаконного переміщення або приховування інформації про їх використання [29;34].

Функціонування реєстру може здійснюватися під контролем відповідних державних органів, зокрема Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка відповідає за ветеринарний нагляд і контроль за дотриманням вимог щодо утримання тварин [29;34].

Запровадження такого реєстру сприятиме підвищенню прозорості діяльності циркових установ, дозволить оперативно перевіряти інформацію про

тварин і забезпечить ефективніше реагування на випадки порушення законодавства. Крім того, це може стати важливим кроком у наближенні української системи контролю до європейських стандартів у сфері захисту добробуту тварин [10;34].

Посилення ветеринарного контролю. Ще одним важливим напрямом удосконалення системи нагляду у сфері використання тварин у цирковій діяльності є посилення ветеринарного контролю. Ефективний ветеринарний нагляд дозволяє своєчасно виявляти проблеми зі здоров'ям тварин, контролювати умови їх утримання та запобігати порушенням норм гуманного поводження [29;36].

Посилення ветеринарного контролю може передбачати регулярні планові та позапланові перевірки циркових установ, у яких використовуються тварини. Під час таких перевірок фахівці повинні оцінювати стан здоров'я тварин, умови їх утримання, якість харчування, а також відповідність умов транспортування встановленим ветеринарно-санітарним вимогам [29;34].

Важливу роль у здійсненні такого контролю відіграє Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка відповідає за ветеринарний нагляд та дотримання санітарних норм у сфері поводження з тваринами. Посилення її повноважень та ресурсного забезпечення може сприяти більш ефективному контролю за діяльністю цирків [10;36].

Крім того, доцільним є запровадження обов'язкових ветеринарних оглядів тварин перед участю у циркових виставах, ведення індивідуальних ветеринарних паспортів та систематичний моніторинг їх фізичного стану. Такі заходи дозволять забезпечити належний рівень захисту здоров'я тварин і сприятимуть підвищенню відповідальності циркових установ за умови їх утримання [29;34;36].

Співпраця з міжнародними організаціями. Важливим напрямом удосконалення системи нагляду у сфері використання тварин у цирковій

діяльності є розширення співпраці України з міжнародними організаціями, що займаються питаннями захисту тварин та розвитку гуманних стандартів їх утримання. Така співпраця сприяє обміну досвідом, впровадженню сучасних підходів до забезпечення добробуту тварин та гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами.

Зокрема, Україна може активніше взаємодіяти з такими організаціями, як World Organisation for Animal Health (Міжнародна організація охорони здоров'я тварин) та World Animal Protection, які розробляють міжнародні рекомендації щодо гуманного поводження з тваринами та контролю за умовами їх утримання.

Співпраця з міжнародними структурами може включати участь у спільних програмах моніторингу, проведення навчання для фахівців ветеринарної служби, а також обмін інформацією щодо ефективних механізмів контролю за використанням тварин у сфері розваг. Крім того, міжнародні організації можуть надавати експертну допомогу у розробленні законодавчих змін та створенні програм реабілітації тварин.

Таким чином, розвиток міжнародної співпраці сприятиме підвищенню ефективності системи державного нагляду, впровадженню сучасних стандартів захисту тварин та поступовому наближенню української практики до європейських і світових вимог у сфері гуманного поводження з тваринами.

4.3. Перспективи розвитку цирку без тварин

До таких технологій належать мультимедійні проєкції, інтерактивні екрани, лазерні та світлові ефекти, системи тривимірної графіки, а також голографічні зображення. Завдяки цим засобам на арені можна відтворювати складні візуальні образи, які раніше асоціювалися з виступами тварин або великими сценічними декораціями [30;33].

Яскравим прикладом використання технологічних інновацій у цирковому мистецтві є діяльність Circus Roncalli, який замість живих тварин застосовує голографічні проєкції, що створюють ефект їх присутності на арені. Подібні технології дозволяють зберегти видовищність циркових вистав, водночас повністю відмовившись від використання реальних тварин [28;33].

Крім того, сучасні технологічні шоу можуть поєднувати акробатичні виступи, танець, музику, світлові інсталяції та цифрові декорації. Такий підхід формує новий формат циркових вистав, де важливу роль відіграє режисерська концепція та технічне оснащення сцени [30;33].

Отже, розвиток технологічних шоу відкриває широкі можливості для модернізації циркового мистецтва, підвищення його художнього рівня та залучення нової аудиторії, водночас забезпечуючи дотримання сучасних етичних стандартів щодо гуманного ставлення до тварин.

Сучасні циркові вистави дедалі частіше мають чітку драматургічну структуру, сюжетну лінію та художню концепцію. Артисти не лише демонструють технічні трюки, а й виступають як актори, передаючи емоції, характери персонажів та розвиток подій на сцені. Такий синтез мистецтв робить циркові постановки більш змістовними та емоційно насиченими [30;33].

Важливу роль у розвитку подібного формату відіграють сучасні циркові колективи, зокрема Cirque du Soleil, які поєднують акробатику, театральну режисуру, хореографію, музику та складні сценічні ефекти. Завдяки такому підходу циркове мистецтво набуває нових художніх форм і виходить за межі традиційних уявлень про циркову виставу [28;33].

Інтеграція театру, танцю та цирку сприяє появі нових творчих експериментів, розширює можливості для артистів і дозволяє створювати оригінальні постановки, що приваблюють широку аудиторію. Такий напрям розвитку є важливим для формування сучасного цирку, який поєднує традиції

цього виду мистецтва з інноваційними підходами та гуманістичними цінностями [30;33].

Важливим напрямом розвитку циркового мистецтва без залучення тварин є широке використання мультимедійних технологій у виставах. Сучасні технічні засоби істотно розширюють творчий потенціал циркових програм і відкривають можливості для створення нових форматів видовищних шоу [28;33].

Мультимедійні технології включають використання цифрових проєкцій, світлових інсталяцій, відеоекранів, інтерактивних декорацій та комп'ютерної графіки. За допомогою таких засобів на арені можна створювати динамічні візуальні ефекти, змінювати сценічний простір та формувати складні художні образи, що доповнюють виступи артистів [30;33].

Особливого поширення набуває використання 3D-проєкцій та голографічних зображень, які дозволяють відтворювати різноманітні персонажі, природні ландшафти або фантастичні сцени. Наприклад, німецький цирк Circus Roncalli застосовує голографічні технології для створення образів тварин на арені, що дозволяє зберегти традиційну атмосферу циркової вистави без залучення живих тварин [28;33].

Крім того, мультимедійні рішення часто поєднуються з акробатичними виступами, хореографією та музикою, створюючи інтегровані сценічні постановки. Такий підхід сприяє модернізації циркового мистецтва, підвищує його художню виразність і дозволяє залучати нову аудиторію, яка цікавиться сучасними технологічними шоу [30;33].

Отже, використання мультимедійних технологій є важливим напрямом розвитку цирку майбутнього, що поєднує інноваційні технічні можливості з творчим потенціалом артистів та відповідає сучасним етичним стандартам гуманного ставлення до тварин [28;30;33].

Узагальнюючи досвід правового регулювання використання тварин у циркових програмах в Україні та країнах Європи, можна констатувати

поступову тенденцію до посилення вимог щодо захисту тварин або повної відмови від їх використання у цирковому мистецтві. У цьому контексті важливим кроком для України є подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, а також запровадження ефективних механізмів контролю. Одним із таких інструментів може стати створення єдиного державного реєстру циркових тварин, який забезпечить прозорість їх обліку, належні умови утримання та можливість належного нагляду з боку компетентних органів [10; 29; 34; 36].

Водночас перспективи розвитку сучасного циркового мистецтва без використання тварин тісно пов'язані з активним впровадженням інноваційних технологій. Застосування мультимедійних проєкцій, інтерактивних екранів, лазерних і світлових ефектів, систем тривимірної графіки та голографічних зображень відкриває нові можливості для створення яскравих і захопливих шоу. Це дозволяє не лише зберегти видовищність циркових вистав, але й підвищити їх художній рівень, відповідаючи сучасним етичним стандартам і запитам глядачів.

Висновок

Аналіз історичного розвитку циркового мистецтва свідчить, що тварини відігравали важливу роль у формуванні циркових вистав протягом багатьох століть. Використання тварин у видовищах бере свій початок ще з античних часів, зокрема з публічних вистав у Стародавній Рим, де тварини були невід'ємною частиною масових розважальних заходів.

У період становлення класичного цирку у XVIII–XIX століттях номери з тваринами стали однією з головних складових циркових програм. Виступи з кіньми, а згодом і з дикими тваринами – левами, тиграми, ведмедями та слонами – користувалися великою популярністю серед глядачів і сприяли розвитку циркової індустрії. Дресура тварин сприймалася як демонстрація майстерності дресирувальників і викликала значний інтерес у публіки.

Протягом тривалого часу участь тварин у циркових виставах залишалася традиційною та широко поширеною практикою у багатьох країнах світу. Вона стала важливим елементом циркової культури та вплинула на формування репертуару циркових програм.

Водночас із розвитком суспільства, зміною етичних норм та поширенням ідей гуманного ставлення до тварин поступово почали виникати дискусії щодо доцільності їх використання у сфері розваг. Це стало одним із чинників подальшої трансформації циркового мистецтва та пошуку альтернативних форм вистав без участі тварин.

Дослідження показує, що одним із ключових чинників трансформації циркового мистецтва стала поступова зміна суспільних цінностей. Упродовж останніх десятиліть у багатьох країнах світу значно зросла увага до етичних аспектів взаємодії людини з тваринами та до забезпечення їхнього добробуту.

Поширення концепції Animal Welfare сприяло формуванню нового підходу до використання тварин у різних сферах діяльності людини, зокрема й у

сфері розваг. У суспільстві почало утверджуватися розуміння того, що тварини мають природні потреби та повинні утримуватися в умовах, які не завдають їм фізичних чи психологічних страждань.

У зв'язку з цим використання диких тварин у циркових виставах дедалі частіше стає предметом суспільної критики. Активна діяльність зоозахисних організацій, інформаційні компанії та широке висвітлення цієї проблеми в засобах масової інформації сприяли формуванню більш відповідального ставлення до тварин.

Зміна суспільних цінностей вплинула і на державну політику у сфері захисту тварин. У багатьох країнах були запроваджені законодавчі обмеження або повні заборони на використання диких тварин у цирках, що стало важливим кроком у напрямі гуманізації циркового мистецтва.

Таким чином, еволюція суспільних поглядів на проблему використання тварин у циркових виставах стала одним із основних чинників реформування цієї сфери та розвитку нових форматів циркового мистецтва, які відповідають сучасним етичним стандартам.

У результаті змін у законодавстві, розвитку міжнародних стандартів захисту тварин і трансформації суспільних цінностей у багатьох країнах світу відбувається поступовий перехід до циркового мистецтва без використання диких тварин. Ця тенденція стала особливо помітною в європейських державах, де було запроваджено законодавчі обмеження або повні заборони на виступи диких тварин у цирках, зокрема у Австрія, Бельгія, Нідерланди та Велика Британія.

Замість традиційних номерів із тваринами цирки дедалі частіше розвивають альтернативні формати вистав. До них належать акробатичні шоу, театралізовані постановки, хореографічні виступи, а також використання сучасних мультимедійних технологій. Подібний підхід демонструють такі

відомі циркові колективи, як Cirque du Soleil, які створюють масштабні видовищні програми без залучення тварин.

В Україні цей процес також поступово розвивається. Хоча використання тварин у циркових виставах ще не повністю припинене, спостерігається тенденція до оновлення репертуару, розвитку сучасних циркових жанрів та впровадження нових сценічних технологій. Це свідчить про поступову адаптацію українського циркового мистецтва до міжнародних стандартів і сучасних етичних вимог.

Діяльність Circus Roncalli та Cirque du Soleil демонструє принципово новий підхід до циркового мистецтва, який поєднує високу художню майстерність, інноваційні технології та етичне ставлення до тварин. Обидві організації фактично довели, що сучасний цирк може бути успішним, прибутковим і популярним без використання живих тварин, зосереджуючись на людських можливостях, творчості та візуальному видовищі.

Circus Roncalli, відмовившись від тварин, впровадив використання голограм, що не лише усуває проблему експлуатації, а й відкриває нові художні можливості. Це приклад технологічної трансформації традиційного цирку. У свою чергу, Cirque du Soleil створив унікальну модель «цирку нового покоління», де головну роль відіграють акробатика, театральність, музика та сценографія, що формує глибший емоційний зв'язок із глядачем.

Таким чином, аналіз діяльності цих циркових компаній дозволяє зробити висновок, що відмова від використання тварин не лише не знижує привабливість циркового мистецтва, а навпаки – стимулює його розвиток. Сучасний цирк трансформується у синтетичне мистецтво, яке поєднує елементи театру, танцю, музики та цифрових технологій. Така модель відповідає сучасним етичним стандартам суспільства та сприяє формуванню гуманного ставлення до тварин.

Крім того, діяльність Circus Roncalli та Cirque du Soleil має значний соціокультурний вплив: вона формує нові уявлення про розваги, популяризує мистецтво без насильства та впливає на зміну суспільної свідомості щодо неприпустимості експлуатації тварин у розважальній сфері.

У підсумку, перехід до «етичного цирку» є не лише морально обґрунтованим, але й перспективним напрямом розвитку сучасної культури, що відповідає глобальним тенденціям гуманізації суспільства.

Отже, перехід до цирку без використання диких тварин можна розглядати як важливий етап еволюції циркового мистецтва, що поєднує збереження традицій із впровадженням нових творчих підходів та принципів гуманного ставлення до тварин.

Список використаних джерел

1. Broom D. M. Animal Welfare: Concepts and Measurement. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 274 p.
2. Bouissac P. Circus and Culture: A Semiotic Approach. Bloomington : Indiana University Press, 1976.
3. Bouissac P. The Circus as Cultural System. Cambridge : Cambridge University Press, 2010.
4. Causey A. Drawn to See: Drawing as an Ethnographic Method. Toronto : University of Toronto Press, 2016.
5. Cirque du Soleil. History and artistic concept of modern circus. Montreal, 2019.
6. Circus Roncalli. Innovation in circus: holographic animal performances. Cologne, 2019.
7. Deaville J. The Circus and Its Culture. New York : Routledge, 2012.
8. Eurogroup for Animals. Stop Circus Suffering campaign report. Brussels, б. p.
9. Eurogroup for Animals. Wild Animals in Circuses: Problems and Solutions. Brussels, 2018.
10. European Commission. Animal Welfare in the European Union: official policy documents. Brussels, 2020.
11. European Commission. Animal welfare policy and legislation. Brussels, б. p.
12. European Food Safety Authority. Animal Welfare: EU framework and standards. б. м., б. p.
13. Four Paws International. Wild Animals in Circuses: A Global Overview. Vienna, 2020.

14. Fraser D. Understanding Animal Welfare: The Science in its Cultural Context. Oxford : Wiley-Blackwell, 2008. 324 p.
15. Foucault M. The Order of Things. Paris : Gallimard, 1966.
16. Jamieson D. Ethics and the Environment: An Introduction. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
17. Jacob F. The Logic of Life: A History of Heredity. Princeton : Princeton University Press, 2002.
18. Котельников С. Клітка на двох. Київ, 2015. 56 с.
19. Radford M. Animal Welfare Law in Britain: Regulation and Responsibility. Oxford : Oxford University Press, 2001. 384 p.
20. Ritvo H. The Animal Estate. Cambridge : Harvard University Press, 1987.
21. Rothfels N. Savages and Beasts. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2002.
22. Speaight G. The History of the Circus. London : Tantivy Press, 1980.
23. Tait P. Wild and Dangerous Performances. London : Palgrave Macmillan, 2012.
24. Thomas K. Man and the Natural World. London : Allen Lane, 1983.
25. Toulmin S. Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity. Chicago : University of Chicago Press, 2007.
26. Turner J. M. The Circus and Victorian Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2013.
27. Williams R. Keywords: A Vocabulary of Culture and Society. London : Fontana Press, 2015.
28. World Animal Protection. Animal protection report. London, 2016.
29. World Organisation for Animal Health. Terrestrial Animal Health Code. Paris, 2021.
30. UNESCO. Culture and ethics report. Paris, 2017.

31. Газета «День». Цирк із цирком? 21.01.2020.
32. Етика використання тварин у сфері розваг // Науковий вісник гуманітарних наук. 2020. № 2. С. 78–84.
33. Сучасні тенденції розвитку циркового мистецтва в Європі // Культура і мистецтво. 2021. № 3. С. 45–52.
34. Директива Ради ЄС 98/58/ЕС про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей.
35. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей. Страсбург, 1976.
36. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 230.
37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу : Закон України від 15.07.2021 № 2351-ІХ.